

Norske verdier og holdninger 1982-1996:

Sentrale verdier endrer seg sakte

2

Nordmenn er blitt noe mindre opptatt av religiøse dogmer, og troen på Gud betyr mindre for dem. Men den svekkete religiøsiteten gjelder ikke for de yngre aldersgruppene. Vår personlige moral er blitt mer liberal: Vi er mindre fordømmende overfor fenomener som homoseksualitet, skilsmisser, dødshjelp eller prostitusjon. Men samfunnsmoralen, inkludert skattemoralen, har ikke blitt oppmyket i løpet av de nær 15 årene undersøkelsen omfatter.

Ola Listhaug

Verdier uttrykker folks oppfatninger om de mål man bør realisere på forskjellige områder av livet: I arbeid, familie, politikk, religion og moral. Verdier virker til å motivere mennesker når de handler, og handlingene deres kan spenne over alt fra politiske valg til kjøp av dagligvarer. Vi snakker derfor gjerne om at verdier er latente størrelser som ligger i bunnen for menneskelig atferd og holdninger (Halman og de Moor 1993).

Verdiendringer skjer langsomt

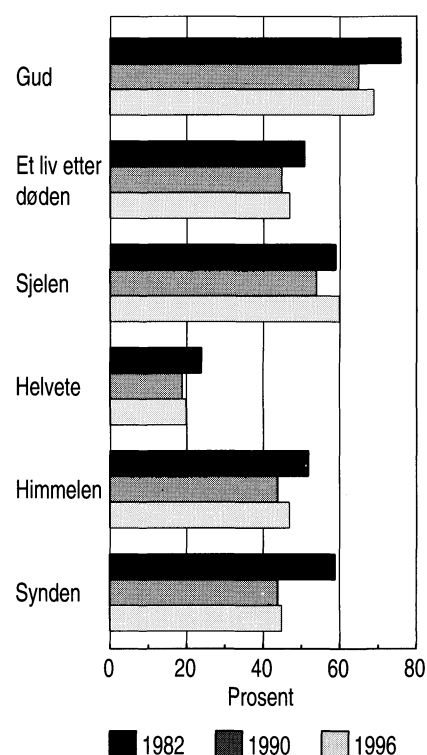
Holdninger blir sett på som mer konkrete og spesifikke. Verdier er mer stabile enn holdninger, og vi tenker oss at verdiene bare forandres sakte, mens holdningene vil forandre seg i større grad. Forskning som skal forsøke å fange inn verdiendringene i samfunnet må derfor være langsiktig. Med data fra Verdiundersøkelsen presenterer vi her noen funn som kan si noe om utviklingen av religiøsitet, moral og familieverdier fra 1982 til 1996.

Verdiundersøkelsen er en kilde til kunnskap om personlig tro og forestillinger, slik den enkelte opplever og gir uttrykk for dem. Vi vil se på utviklingen i tre forhold som angår den enkeltes forhold til religion: Troen på dogmer, hvor viktig Gud er i ens liv og om en regner seg som en religiøs person eller ikke.

Troen på de religiøse dogmer kan være særlig utsatt for påvirkning fra sekulariserende krefter, krefter som bidrar til å svekke religiøsiteten (se ramme 2). Dette vil kanskje særlig gjelde når de religiøse dogmene er spesifikke og konkrete. I Verdiundersøkelsen er det listet opp et sett av tradisjonelle dogmer som inngår i kristendommen, men som også har klar relevans for andre religioner.

I figur 1 gjengir vi andelen som sier at de tror på seks forskjellige dogmer. I denne artikkelen har vi ikke anledning til å gå inn på en detaljert diskusjon om hvordan informasjonen kan tolkes og analyseres (se Nergård 1986 for en omfattende analyse av materialet for 1982). Vi merker oss to hovedtrekk ved figuren. For det første er rangeringen av dogmene relativt lik på de tre tidspunktene. Det er flest som oppgir at de tror på Gud, og det er færrest som tror på helvete. Det andre funnet, som interesserer oss mest her, er at andelen som oppgav at de tror var høyest i 1982 og lavere ved de to andre tidspunktene. Nedgangen var størst fra 1982 til 1990. Fra 1990 til 1996 var det en svak økning, men slik at nivået i 1996 lå lavere enn i 1982. Dataene i figur 1

Figur 1: Andel som tror på forskjellige dogmer. Prosent

Kilde: Verdiundersøkelsene

Ramme 1. Verdiundersøkelsen: et globalt forskningsprosjekt

Den norske verdiundersøkelsen er del av et av de største forskningsprosjekter i internasjonal samfunnsforskning. Prosjektet ble startet av European Value Systems Study Group som gjennomførte den første undersøkelsen med basis i land i Vest-Europa og Nord-Amerika i 1981-1982. Etter hvert ble det geografiske området utvidet, og den andre datainnsamlingen i 1990-1991 fant sted i mer enn 40 land med deltakelse av land spredt over de fleste regioner av verden. Omfanget av deltakende land er på tilsvarende nivå i fase tre som ble utført i 1995-1996. Undersøkelsen fortjener dermed sitt engelske navn, World Values Survey.

Verdiundersøkelsen er et prosjekt for det lange løp. De 15 år som har gått siden prosjektet startet opp er ennå for kort til å gi svar på mange av de sentrale problemstillingene og til å avgjøre hvilke forklaringsmodeller som har størst forklaringskraft. Noen av de mest sentrale problemstillingene omfatter om det skjer en sekularisering med en svekkelse av religion, om postmaterialisme med større vekt på ikke-materielle preferanser er på fremmarsj eller om materialismen er den rådende tendens (Hellevik 1996), og om balansen mellom individualisme og kollektivismen forandrer seg. I den sammenlignende delen av studier er vi interessert i om det foregår en verdimeslig konvergens slik at det blir mindre forskjeller mellom landene, og om det skjer en svekkelse av distinkte nasjonale kulturer. Slike spørsmål er viktige både for forståelsen av globaliseringen i verdenssamfunnet, og for forståelsen av regional integrasjon i Europa og andre deler av verden. Siktemålet vårt i denne artikkelen er i først rekke beskrivende, men med noen referanser til viktige hypoteser og teori.

Forskningsinteressene som opprinnelig lå til grunn for Verdiundersøkelsen var dominert av religionssosiologi og teologi. Spørsmål om religiøs tro og aktivitet ble derfor grundig dekket i den første undersøkelsen. Mange av spørsmålene ble gjentatt i den andre runden. Det ble også tatt med en del nye spørsmål om religion i denne runden. I den nye datainnsamlingen er de viktigste spørsmålene om religion gjentatt. Andre områder er moral, familie, arbeid, fritid og politikk. På alle disse feltene er det serier av spørsmål som kan benyttes til å studere utviklingen over tid. Hver undersøkelse har også grupper av spørsmål som ikke blir gjentatt, men som kan utdype de spørsmål som kan studeres over tid. I den nye undersøkelsen er det særlig mange spørsmål knyttet til miljøpolitikk og demokrati. Interessen for å inkludere slike spørsmål bunner i at både miljøproblemer og demokratiproblemer er globale. De opptar både den alminnelige samfunnsborger og den politiske elite i land som er på forskjellige utviklingsnivåer i alle deler av verden. Mange av de spørsmål som inngår i den norske undersøkelsen får sin mening gjennom sammenligning med andre land.

Statistisk sentralbyrå har gjennomført alle de tre norske undersøkelsene. I 1982 var Henry Valen og Ola Listhaug prosjektledere, i 1990 og 1996 var Listhaug prosjektleder. Dokumentasjon av data finnes i tre rapporter (Listhaug, Jenssen og Mysen 1983; Listhaug og Huseby 1990; Listhaug, Håskjold og Knudsen 1997). Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste stiller de tre datasettene til disposisjon for forskningen.

er basert på prosentandelen som sier at de tror når vi utelukker personer som sier at de ikke vet. Prosentandelen som svarer "vet ikke" på spørsmålene om tro på dogmer var i overkant av 10 prosent i 1982 og 1990. I 1996 var den tilsvarende gruppen i overkant av 5 prosent. En analyse der vi inkluderer gruppen som er registrert uten et klart svar i prosentueringsgrunnlaget, gav en større grad av stabilitet i andelen som tror fra 1982 til 1996 enn vist i figur 1. Andelen som sier at de ikke tror øker. Dette kan antyde at tvilene har beveget seg i retning av å ikke tro på de aktuelle dogmene. Men vi kan ikke utelukke at noe av endringene kan forklares med metodiske faktorer som har bidratt til en nedgang i vet-ikke-andelen i 1996.

Troen på de forskjellige dogmer hører til på samme dimensjon av religiøsitet (Halman og Vloet 1994). Vi kan derfor sammenfatte opplysningene i en indeks som summerer antallet dogmer som den enkelte tror på. Vi ser i tabell 1 at mens den norske befolkningen i 1982 gjennomsnittlig trodde på 3,2 dogmer av totalt 6, falt dette til 2,7 i 1990 for så å stige til 2,8 i 1996. Det samme mønsteret finne vi også for hvordan man vurderer Guds betydning for eget liv. Dette blir vurdert på en skala fra 1 (ingen betydning) til 10 (svært viktig). Gjennomsnittet falt fra 5,2 til 4,6 fra 1982 til 1990, for så å stige marginalt til 4,7 i 1996.

Tabell 1 viser også hvordan troen på dogmer og vurderingen av Guds betydning i eget liv varierer med kjønn, alder og utdanning. Religiøsitet er sterkest blant kvinner, hos de eldre og blant personer med lav utdanning. Dette er ikke oppsiktsvekkende. Mer interessant er det å se at utviklingen mot svekket

Ramme 2. Svekkelse i troen på religiøse dogmer

En sentral hypotese i sekulariseringsteori er at religion og religiøsitet svekkes i det moderne samfunn. I takt med et stigende utdanningsnivå i befolkningen og en økende vekt på vitenskap og forskning som grunnlag for erkjennelse vil religion miste sin innflytelse (Riis 1994). Denne hypotesen kan undersøkes med grunnlag i forskjellige indikatorer på religiøsitet. For eksempel har Gustafsson (1994) sett på tilgjengelig statistikk over deltakelse i forskjellige religiøse aktiviteter i statskirkene i de nordiske land fra 1930 til 1980, og i hovedsak vist at det er en nedgang i religiøs deltakelse. Han finner heller ikke grunnlag for å hevde at de kristne frikirkesamfunn har hatt en motsatt utvikling, slik at den samlende konklusjon om nedgang står fast. Sammenlignet med andre vestlige land er religiøsiteten i de nordiske land lav (Riis 1994). Undersøkelser av aktivitet fanger inn bare en del av religiøsitet. Mange vil hevde at kjernen i religiøsitet ikke er deltakelse i organisert kirkeliv, men den personlige tro og forestillinger som den enkelte opplever og gir uttrykk for.

Tabell 1: Indeks for tro på dogmer og bedømming av hvor viktig Gud er i livet.¹ Gjennomsnitt

	Tro på dogmer			Gud viktig i livet		
	1982	1990	1996	1982	1990	1996
Total	3,2	2,7	2,8	5,2	4,6	4,7
Kjønn						
Mann	2,6	2,3	2,4	4,3	4,1	4,0
Kvinne	3,8	3,2	3,3	6,2	5,0	5,3
Alder						
18-24 år	2,5	2,4	2,6	3,5	3,5	3,7
25-44 år	2,6	2,2	2,6	4,3	3,9	4,1
45-66 år	3,5	3,1	3,0	5,9	5,3	5,3
67-79 år	4,6	3,7	3,4	7,5	6,5	6,3
Utdanning ²						
Lav	3,7	3,1	3,0	6,2	5,3	5,4
Middels	3,3	2,5	2,9	4,9	4,0	4,6
Høy	2,7	2,7	2,8	4,6	4,4	4,3

¹ Indeksen er summen av dogmer som den enkelte tror på, jf. forspalten i figur 1. Hvor viktig Gud er i livet er basert på spørsmålet: "Og hvor viktig vil du si at Gud er i ditt liv? Vær så vennlig å svare ved hjelp av denne skalaen. 10 betyr "svært viktig" og 1 betyr "ingen betydning".

² Lav utdanning er avsluttet/planlagt avsluttet ved 16-årsalder eller lavere. Middels utdanning er avsluttet/planlagt avsluttet ved 17-20-årsalder. Høy utdanning er avsluttet/planlagt avsluttet ved 21-årsalder.

religiøsitet ikke er like jevn i alle gruppene. Det viktigste unntaket gjelder for alder, der den yngste aldersgruppen (18-24 år) ikke viser nedgang verken i troen på dogmer eller i vurdering av hvor viktig Gud er i eget liv. Også for aldersgruppen

25-44 år er det tilnærmet stabilitet for de to indikatorene på religiøsitet. For de to eldste aldersgruppene, og særlig for den eldste gruppen (67-79 år), ser vi en svekkelse av religiøsiteten. Samlet betyr det at sammenhengen mellom alder og

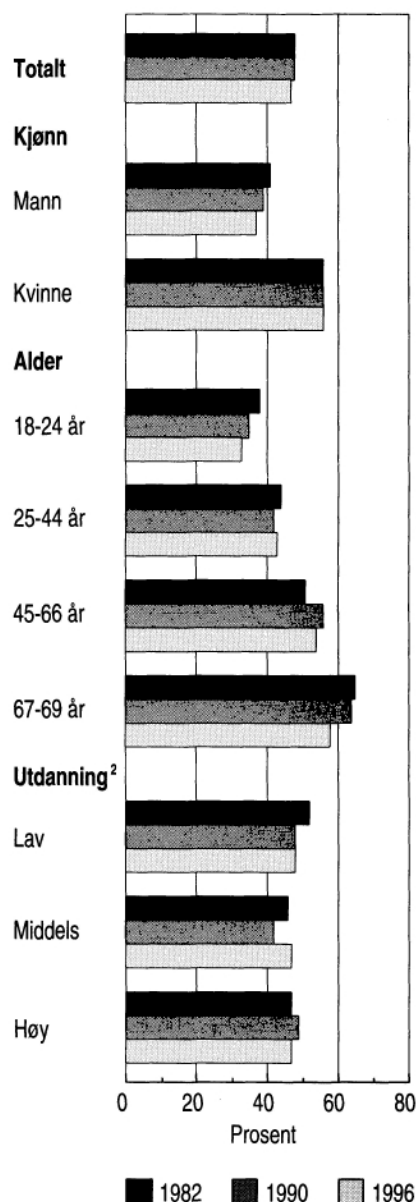
religiøsitet var svakere i 1996 enn i 1982. Denne konklusjon holder når vi foretar en statistisk kontroll i form av en regresjonsanalyse, der både alder, utdanning og kjønn inngår samtidig.

To sider ved alder interesserer oss i forhold til religiøsitet. Det første er hvordan religiøsiteten utvikler seg gjennom livsløpet, og om menneskene får styrket sin tro og sitt religiøse engasjement ettersom de blir eldre. Det andre er om de nye fødselskullene (kohortene) starter sine livsløp med en stadig svakere religiøsitet. Dette er hva vi vil forvente ut fra en sekulariseringsteori (se ramme 2), der vi antar at sosialiseringen i barndoms- og ungdomsperioden skjer under betingelser som i mindre og mindre grad blir preget av at religion er viktig. Vi merker oss at den yngste alderskategorien i de tre undersøkelsene utgjør forskjellige kohorter (med et lite unntak for medlemmene av ett fødselskull som er overlappende for 1990 og 1996). Disse kullene, målt i samme fase av livsløpet, viser omtrent samme grad av tro på dogmer og vurderingen av betydning av Gud i eget liv. Dette er et funn som avviker fra det vi ville forvente å finne ut fra en enkel sekulariseringsmodell. Mer utførlige analyser vil forhåpentligvis kaste ytterligere lys over hvordan dette kan forklares.

Allmennreligiøsiteten er stabil

Selv om både listen av dogmer, og spørsmålet om hvordan man vurderer betydningen av Gud i eget liv, ikke går særlig langt i å beskrive innholdet av det religiøse, er det likevel en viss grad av presisering av hva som er innholdet i forestillingene. Verdiundersøkelsen inneholder også et spørsmål der vi spør om en regner seg som en religiøs person. I dette spørsmålet er ikke

Figur 2: Andelen som regner seg som en religiøs person.¹
Prosent

¹ Figuren er basert på spørsmålet "Uansett om du går i kirken eller ikke, vil du si at du er
1. en religiøs person,
2. ikke en religiøs person,
3. overbevist ateist?"

² Se note til tabell 1

Kilde: Verdiundersøkelsene

religiøsitet knyttet til bestemte dogmer eller til et begrep om Gud. Har det skjedd en svekkelse av religiøsitet i den norske befolkning når vi ser på en slik åpnere indikator? Ved siden av "religiøs person" og "ikke en religiøs person" ble alternativet "overbevist ateist" listet opp som svarmulighet. Ved de tre tidspunktene deler det norske folk seg i omtrent to like store deler som ser på seg selv som henholdsvis religiøs eller ikke religiøs, og en meget liten gruppe som regner seg som overbeviste ateister. Hvis vi lister opp prosenttallene i rekkefølgen: "Religiøs person", "ikke religiøs person" og "overbevist ateist", er fordelingene: for 1982: 48, 49 og 3, for 1990: 48, 50 og 3 og for 1996: 47, 49 og 4. Det er vel vanskelig å tenke seg at vi kan komme særlig nærmere et stabilt mønster.

Figur 2 viser hvordan andelen som regner seg som religiøse varierer mellom forskjellige grupper og over tid. Vi finner en svak nedgang i religiøsitet både blant de aller yngste og i den eldste aldersgruppen. Vi merker oss også at det nesten ikke er forskjeller mellom utdanningsnivåene. Sammen med den relativt svake sammenhengen som vi fant overfor, og som stort sett forsvant i multivariate modeller, setter disse funnene et spørsmålstegn ved hvor sentral utdanning er for sekulariseringen i samfunnet.

Personlig moral blir mer liberal

Religion er knyttet til moral, selv om folks moralsyn kan være tuftet på andre grunnlag enn religion. På samme måte som religion har også moral mange aspekter. To av de viktigste dimensjonene dreier seg om personlig moral og samfunns-moral. I Verdiundersøkelsen er folks moralsyn langs disse to dimensjonene målt ved en serie

spørsmål, der en skal ta standpunkt til om forskjellige handlinger kan rettferdiggjøres eller ikke. Dette blir gjort langs en 10-punktskala der ytterpunktene blir markert som 1 (aldri) og 10 (alltid). Jo lavere gjennomsnittsverdi vi finner for befolkningen, jo strengere moralsyn vil gjelde for den aktuelle handlingen. Når gjennomsnittsverdien stiger betyr det at folk er mer aksepterende for den handlingen det blir spurt om. I 1996 var det et langt mindre antall handlinger som ble inkludert enn i 1982 og 1990.

Tabell 2 viser hvordan det norske folks moralsyn har utviklet seg på

Tabell 2: Holdninger til personlig moral og samfunns-moral.¹
Gjennomsnitt. 1= Kan aldri rettferdiggjøres. 10= Kan alltid rettferdiggjøres

	1982	1990	1996
Personlig moral			
Homoseksualitet	3,6	4,1	5,7
Prostitusjon	1,9	2,1	3,0
Abort	5,0	5,0	5,6
Skilsmisse	4,8	5,3	5,9
Dødshjelp	2,8	4,2	5,3
Selv mord	2,2	2,6	2,6
Samfunns-moral			
Å kreve offentlige goder som du ikke har rett til	1,4	1,4	1,6
La være å betale billetter på kollektive transportmidler som buss og tog	1,6	1,7	1,9
Snyte på skatten dersom du har mulighet til det	3,3	3,1	2,7
Kjøpe noe du vet er stjålet	1,2	1,4	1,4
At noen tar imot bestikkelser i sin jobb	1,3	1,5	1,3

¹ Basert på spørsmålet: "Se på dette kortet og fortell for hver av de handlingene jeg leser opp, om du mener slike handlinger alltid kan rettferdiggjøres, aldri kan rettferdiggjøres, eller noe midt imellom? Hvor på denne skalaen vil du plassere deg selv når det gjelder å rettferdiggjøre hver enkelt av disse handlingene?"

områder der vi har spurt om det samme i alle tre årene. Et raskt blikk på fordelingen viser at endringene har vært størst for personlig moral. På dette området er det for mange av handlingene en markant økning av gjennomsnittstallene. Det betyr at det har skjedd en liberalisering av den personlige moralen. Siden handlingene som er tatt med er svært forskjellige, antyder dette at forandringene kan innebære en bred prosess i retning av større toleranse. Det er fremdeles sterkt restriktive vurderinger av prostitusjon, selv om det også her har skjedd en bevegelse i liberal retning (fra et gjennomsnitt på 1,9 i 1982 til 3,0 i 1996). For selvmord og abort er forandringene meget små, men drar i samme retning.

Liberaliseringen skjer i alle grupper

Liberaliseringen som vi observerer i den personlige moralen gjør det interessant å gjennomføre en mer detaljert analyse av hvordan tendensen til moralsk liberalisering fordeles seg i befolkningen. Vi er også interesserte i hva som kan forklare utviklingen, noe som er et langt vanskeligere spørsmål. Selv om vi følger Halman og Vloet (1994) som omtaler de forskjellige holdningene som tilhørende en og samme moral-dimensjon, er det flere grunner til også å studere dem enkeltvis. Begrunnelsen for dette er at flere av holdningene er relativt distinkte, og at de utgjør selvstendige temaer i samfunnsdebatten.

I tabell 3 ser vi nærmere på tre av de moralske holdningene som har endret seg mest siden 1982: Holdningene til homoseksualitet, skilsmisse og dødshjelp. Som forventet finner vi at både høy alder og høy religiøsitet bidrar til restriktive personlige moralske vurderinger. Effekten av kjønn er mer sammensatt.

Tabell 3: Holdninger til personlig moral i forskjellige grupper.¹
Gjennomsnitt

	Homoseksualitet			Skilsmisse			Dødshjelp		
	1982	1990	1996	1982	1990	1996	1982	1990	1996
Kjønn									
Mann	3,3	3,5	4,8	4,9	5,1	5,8	3,0	4,5	5,6
Kvinne	3,9	4,8	6,6	4,7	5,5	6,1	2,6	4,0	5,0
Alder									
18-24 år	4,6	5,1	6,5	5,8	5,7	6,3	3,4	4,9	6,2
25-44 år	4,0	4,8	6,5	5,1	5,6	6,2	3,0	4,6	5,7
45-66 år	3,2	3,3	5,1	4,6	5,0	5,9	2,6	3,8	4,8
67-79 år	2,4	2,3	3,5	3,7	4,2	4,8	2,0	3,2	3,9
Utdanning									
Lav	2,8	3,0	3,9	4,2	4,7	4,9	2,1	3,8	4,6
Middels	3,7	4,2	5,5	5,0	5,4	5,9	2,9	4,5	5,5
Høy	4,0	4,8	6,9	5,2	5,5	6,6	3,1	4,4	5,5
Tro på religiøse dogmer									
0 dogmer	4,3	4,8	6,0	5,7	5,9	6,7	3,7	5,3	6,4
1-5 dogmer	3,8	4,1	5,9	4,9	5,2	6,0	2,9	4,3	5,5
6 dogmer	1,9	2,6	4,0	3,5	4,1	4,5	1,7	2,4	3,5
Religion, allmennreligiøsitet									
Ikke en religiøs person	4,2	4,7	6,0	5,3	5,8	6,4	3,3	4,9	5,9
En religiøs person	2,9	3,5	5,3	4,3	4,7	5,4	2,2	3,5	4,5

¹ Se notene 1 og 2, tabell 1 og note 1, tabell 2.

For synet på skilsmisse finner vi for eksempel at mønsteret varierer. I 1982 var kvinner marginalt mer restriktive til at ektefolk kunne gå fra hverandre, mens de både i 1990 og 1996 var litt mer liberale enn menn. Hovedmønsteret er ellers at endringene i liberal retning kan observeres i alle undergrupper. Senere analyser vil gå dypere inn i de prosesser som kan ligge til grunn for endringene.

Her vil vi avgrense oss til å ta opp sammenhengen mellom religion og den personlige moralen. Flere modeller kan tenkes for hvordan denne sammenhengen kan utvikle seg over tid. Den enkleste er at religion innebærer en beskyttelse mot liberaliserende krefter. Vi tenker oss da at særlig den dogmatiske religiøsitet

ten vil underbygge restriktive vurderinger av både homoseksualitet, skilsmisse og dødshjelp. Religiøsiteten fremstår som et forsvarsverk mot de liberaliserende kreftene i samfunnet. Vi forventer oss derfor at endringen i liberal retning ikke vil finne sted blant de mest religiøse, eller i alle fall være svakere her enn blant de ikke-religiøse. Et raskt blikk på tabellen viser at denne modellen ikke får støtte. Utviklingen i liberal retning skjer også blant mennesker som regner seg som religiøse, og blant dem som tror på de tradisjonelle dogmene. Det er heller ingen generell tendens til at utviklingen i liberal retning er svakere i disse gruppene. Denne konklusjonen får også støtte når vi underkaster materialet en mer fullstendig statistisk analyse med kontroll for

flere variabler samtidig, og med alternative operasjonaliseringer av religiøsitet.

Samfunnsmoralen holder stand

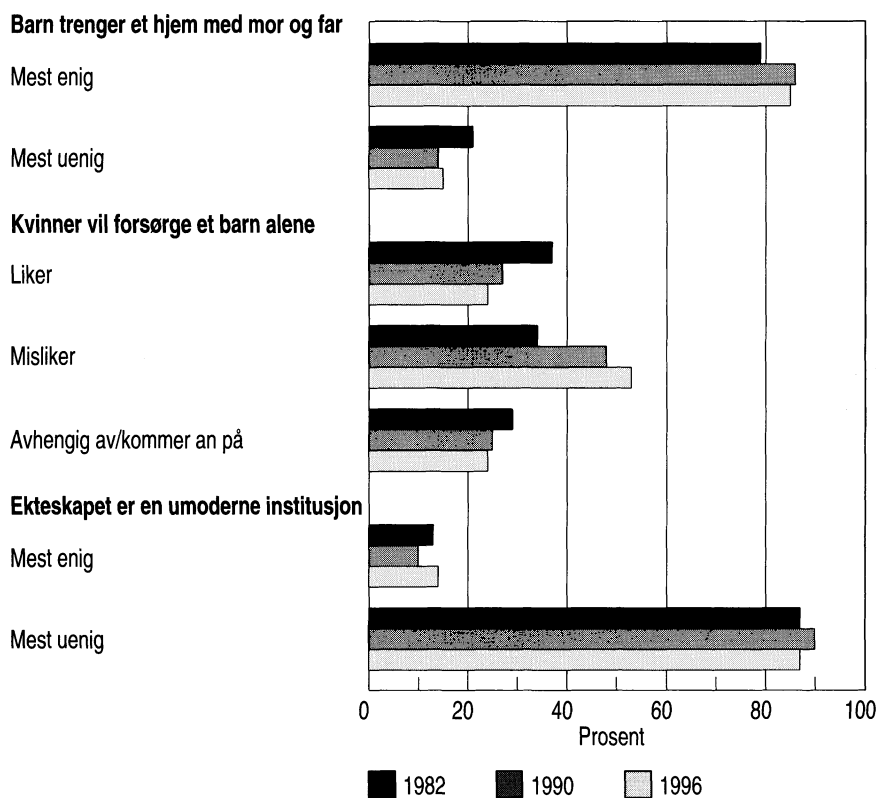
For de fem handlingene som inngår i begrepet samfunnsmoral er det nærmest ingen utvikling over tid. Moralsynet er sterkt restriktivt. Skattesnyteri er den handlingen som folk er relativt minst fordømmende til. Men her har utviklingen beveget seg i mer restriktiv retning, fra et gjennomsnitt på 3,3 i 1982 og 3,1 i 1990, til 2,7 i 1996. Utviklingen er ikke dramatisk, men sammenholdt med stabiliteten i de andre holdningene som inngår i samfunnsmoralen er den likevel signifikant. En nærmere undersøkelse viser at den svake forbedringen i skattemoralen ikke er begrenset til en enkelt gruppe. Økningen er særlig sterk i de yngste aldersgruppene.

Det er grunn til å tro at årsakskjedene er forskjellige fra de faktorer som har betydning for den personlige samfunnsmoralen. Det er sannsynlig at politiske faktorer spiller en rolle. Eksempelvis kan det tenkes at offentlige kampanjer for å bedre samfunnsmoralen kan virke inn. En hypotese er derfor at de forskjellige kampanjene mot svart arbeid og mot skatteunndragelse som vi har hatt i Norge i løpet av de siste årene, kan ha bidratt til den svake forbedringen av skattemoralen som vi her ser.

Troen på den tradisjonelle familien er sterk

Familien er en av de institusjonene som har forandret seg mest i løpet av de siste tre-fire tiårene. Utviklingen går mot en mindre klar rolledeling mellom kvinner og menn, beskrevet ved stikkord som: Sterkt økt yrkesdeltakelse av gifte kvinner i arbeidsmarkedet, flere samboende

Figur 3: Holdninger til familie og ekteskap.¹ Prosent

¹ Figuren er basert på spørsmålene:

"Dersom noen sier at et barn trenger et hjem med både far og mor for å få en lykkelig oppvekst, ville du da være mest enig eller mest uenig?"

"Dersom en kvinne vil ha et barn som hun ønsker å forsørge alene, uten å ha et fast forhold til en mann, ville du like eller mislike det?"

"Er du mest enig eller uenig i følgende utsagn: Ekteskapet er en umoderne institusjon?"

Kilde: Verdiundersøkelsene

relativt til gifte, og en sterk økning i skilsmisseraten (Brandth og Moxnes 1996). Det er derfor naturlig å stille spørsmål ved om grunnleggende verdier og holdninger til familie og samliv også har endret seg. Slike verdier kan dreie seg om ulike forhold: Familiens plass i samfunnet, forholdet mellom ektefellene, forholdet mellom foreldre og barn, og forholdet mellom kjernefamilien og den utvidede familie og slekt.

Figur 3 viser fordelingen på tre spørsmål:

- Om en er enig eller uenig i påstanden om at barn trenger et hjem med både far og mor for å få en lykkelig oppvekst.
- Om en er enig eller uenig i påstanden om at ekteskapet er en umoderne institusjon.
- Om en liker eller misliker at en kvinne vil ha et barn for å forsørge det alene uten å ha et fast forhold til en mann.

En overveldende andel er enig i påstanden om at barn trenger et hjem med både mor og far. Det er også en svak tendens til at denne andelen øker - fra 79 prosent i 1982 til 86 prosent i 1990 og 85 prosent i 1996. Påstanden om at ekteskapet er en umoderne institusjon blir forkastet av et overveldende flertall som er forholdsvis konstant: 87 prosent, 90 prosent og 87 prosent i de tre årene.

Hvordan en stiller seg til en kvinne som vil ha barn for å forsørge det alene viser et mer sammensatt bilde. Her ble det tillatt tre svarkategorier, like, mislike og avhengig av, kommer an på. I 1982 var det litt flere som sa de likte dette enn mislikte, 37 prosent mot 34 prosent, mens en stor gruppe, 29 prosent sa at det var avhengig av omstendigheter, mv. Andelen som inntok det ubestemte standpunktet var også forholdsvis stor i 1990 og 1996,

henholdsvis 25 prosent og 24 prosent. Den største forskyvningen skjer mellom andelen som sier at de enten liker eller misliker dette. Andelen som liker gikk ned til 27 prosent i 1990 og 24 prosent i 1996, og prosentandelen som misliker steg til 48 i 1990 og 53 i 1996.

Samlet kan vi i alle fall hevde at tradisjonelle verdier som familie og ekteskap ikke har blitt svekket i løpet av perioden på 14 år. I den grad

det har skjedd en endring, har den heller skjedd i retning av å styrke verdiene.

En nærmere analyse viser at menn har mer tradisjonelle familieverdier enn kvinner. Alder og tro på religiøse dogmer bidrar også til tradisjonelle verdier. Virkningen av utdanning er svakere, og er heller ikke konsistent over de tre undersøkelsene. En multivariat analyse bekrefter dette.

Stabilitet og forandring

I denne artikkelen har vi presentert noen første analyser av det norske folks religiøse og moralske verdier i perioden 1982-1996. Dette er bare noen få av de temaene som den norske Verdiundersøkelsen tar opp. Vi finner elementer av både stabilitet og forandring. På noen områder er det en tendens til svekkelse av tradisjonelle verdier og holdninger, som for eksempel i liberaliseringen av den personlige moral. På andre områder er det stabilitet, som for eksempel i allmennreligiøsiteten og i forsvaret av noen av de tradisjonelle familieverdiene.

Diskusjonen av verdiendringene aktualiserer også sammenhengen mellom verdier og atferd. Verdier har betydning for atferd, men dette er ikke en perfekt sammenheng. Verdier har også karakter av idealer som vi søker å strebe mot. Det er grunn til å tro at støtten til en del tradisjonelle verdier kan forbli sterk selv om den reelle samfunnsutviklingen beveger seg i en retning som skulle undergrave disse verdiene.

Verdier kan også ha betydning for subjektiv livskvalitet (Blom og Listhaug 1988). Det er en interessant oppgave for videre forskning å studere hvilke konsekvenser endringene i verdimønsteret har for befolkningens livskvalitet og lykke.

Litteratur

Blom, Svein og Ola Listhaug (1988): Familie og livskvalitet, *Tidsskrift for samfunnsforskning* 29, nr. 1.

Brandth, Berit og Kari Moxnes (red.) (1996): *Familie for tiden: Stabilitet og forandring*, Oslo: Tano Aschehoug.

Gustafsson, Göran (1994): "Religious Change in Five Scandinavian Countries, 1930-1980" i Thorleif Pettersson og Ole Riis (red.): *Scandinavian Values*, Acta Universitatis Upsaliensis, Psychologica et Sociologia Religionum 10.

Halman, Loek og Ruud de Moor (1993): "Comparative Research on Values" i Peter Ester, Loek Halman og Ruud de Moor (red.): *The Individualizing Society*, Tilburg: Tilburg University Press.

Halman, Loek og Astrid Vloet (1994): *Measuring and Comparing Values in 16 Countries of the Western World*, WORC-report, University of Tilburg.

Hellevik, Ottar (1996): *Nordmenn og det gode liv*, Oslo: Universitetsforlaget.

Listhaug, Ola, Anders Todal Jenssen og Hans Terje Mysen (1983): *Values in Norway: Study Description and Codebook*, ISS-rapport nr. 11, Universitetet i Trondheim.

Listhaug, Ola og Beate Huseby (1990): *Values in Norway 1990: Study Description and Codebook*, ISS-rapport nr. 29, Universitetet i Trondheim.

Listhaug, Ola, Roar Håskjold, Mari Knudsen (1997): *Values in Norway 1996: Study Description and Codebook*, ISS-rapport nr. 49, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Nergård, Trude (1986): *Religiøse verdier i den norske befolkning*, forskningsrapport nr. 21, Diakonhjemmets sosialhøgskole.

Riis, Ole (1994): "Patterns of Secularization in Scandinavia" i Thorleif Pettersson og Ole Riis (red.): *Scandinavian Values*, Acta Universitatis Upsaliensis, Psychologica et Sociologia Religionum 10.

Ola Listhaug er professor i statsvitenskap ved NTNU, og gruppeleder ved Senter for høyere studier ved Det Norske Videnskaps-Akademi 1997-1998.